

دانش منطق

محمود منتظری مقدم

سرشناسه: منتظری مقدم، محمود، ۱۳۴۵

عنوان: منطق (۲ و ۳)

تکرار پدیدآور: محمود منتظری مقدم؛ تهیه و تنظیم دفتر

تدوین متون درسی حوزه های علمیه

مشخصات نشر: قم: انتشارات مرکز مدیریت حوزه علمیه، ۱۳۹۵

مشخصات ظاهری: ۴۹۹ ص.

شابک: ۹-۵۱-۷۵۵۰-۶۰۰-۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع: منطق

موضوع: منطق - راهنمای آموزشی

شناسه افزوده: حوزه علمیه قم. دفتر تدوین متون درسی

شناسه افزوده: حوزه علمیه قم. مرکز مدیریت حوزه های علمیه

رده بندی کنگره: ۱۳۹۵ م ۹۳ / ۸۲ م ۷۸ / BC

رده بندی یونسکو: ۱۶۰۰

شماره کتابشناسی: ۳۹۹۱۱۳۰۰

دانش منطق

منطق ۲ و ۳

محمود منتظری مقدم

دفتر تدوین متون درسی

ناشر: مرکز مدیریت حوزه های علمیه

نوبت چاپ: اول - تابستان ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۲۲۰۰۰ تومان

همه حقوق محفوظ است.

انتشارات: ۳۷۷۴۸۳۸۳ - ۰۲۵

دفتر تدوین متون درسی حوزه های علمیه:

۳۷۸۳۴۰۵۴ - ۰۲۵

۳۷۸۳۴۰۴۴ - ۰۲۵

WWW.TMD.IR

فهرست مطالب

هدف کلی کتاب ۳۳

بخش اول: چیستی منطق

هدف کلی ۳۶

درس اول

تعریف و موضوع منطق ۳۷

درس دوم

فایده و ارزش منطق ۴۳

درس سوم

بسمت و تقسیم‌های منطق ۴۷

درس چهارم

تاریخچه و مؤلف منطق (برای مطالعه) ۵۱

درس پنجم

ارتباط منطق با سایر علوم (برای مطالعه) ۵۹

درس ششم

قسمت یا ابواب منطق ۶۳

بخش دوم: منطق تصورات

هدف کلی ۷۰

فصل اول

مقدمات روش درست تعریف ۷۱

درس هفتم

مبحث الفاظ ۷۳

درس هشتم	
دلالت و اقسام آن	۷۹
درس نهم	
تقسیمات لفظ (۱)	۸۳
درس دهم	
تقسیمات لفظ (۲)	۹۱
درس یازدهم	
مفهوم و مصداق	۹۷
درس پانزدهم	
تقسیمات مفهوم	۱۰۳
درس سیزدهم	
نسبت‌های چهارگانه	۱۰۷
فصل دوم	
روش درست تعریف	۱۱۵
درس چهاردهم	
تعریف	۱۱۷
درس پانزدهم	
ضوابط تعریف	۱۲۵
درس شانزدهم	
کلیات خمس	۱۳۱
درس هفدهم	
سلسله کلیات	۱۳۹
درس هجدهم	
اقسام فصل و عرضی	۱۴۵
درس نوزدهم	
الگوی منطقی تعریف	۱۵۱

درس بیستم

تقسیم ۱۵۷

بخش سوم

منطق تصدیقات ۱۶۱

هدف کلی ۱۶۲

فصل سوم

مقدمات روش درست استدلال ۱۶۳

درس بیست و یکم

قضایا ۱۶۵

درس بیست و دوم

تقسیمات ذنبیه ۱۷۱

درس بیست و سوم

اقسام قضایای موجهه ۱۷۹

درس بیست و چهارم

اقسام حمل ۱۸۹

درس بیست و پنجم

تقسیمات قضیه شرطیه ۱۹۵

درس بیست و ششم

صدق و کذب قضایای شرطیه ۲۰۵

فصل چهارم

روش درست استدلال مباشر ۲۱۳

درس بیست و هفتم

استدلال مباشر: تعریف و اقسام ۲۱۵

درس بیست و هشتم

تناقض ۲۲۱

درس بیست و نهم

عکس ۲۲۷

درس سی‌ام

عکس نقیض موافق ۲۳۵

درس سی و یکم

عکس نقیض مخالف ۲۳۹

درس سی و دوم

نقض ۲۴۵

فصل پنجم

روش استدلالات غیرمباشر به لحاظ صورت ۲۵۵

درس سی و سوم

استقراء ۲۵۷

درس سی و چهارم

تمثیل ۲۶۵

درس سی و پنجم

قیاس ۲۷۱

درس سی و ششم

اقسام و اشکال قیاس اقترانی ۲۷۹

درس سی و هفتم

شرایط منطقی قیاس اقترانی ۲۸۵

درس سی و هشتم

ضرب‌های منتج در اشکال قیاس اقترانی (۱) ۲۹۱

درس سی و نهم

ضرب‌های منتج در اشکال قیاس اقترانی (۲) ۲۹۹

درس چهلم

قیاس اقترانی شرطی و اقسام آن ۳۰۷

درس چهل و یکم

اقسام و شرایط قیاس استثنایی ۳۱۵

درس چهل و دوم

چند شبهه درباره قیاس (برای مطالعه) ۳۲۳

فصل ششم

روش درست استدلال غیر مباشر به لحاظ ماده ۳۲۹

درس چهل و سوم

صناعات خمس ۳۳۱

درس چهل و چهارم

مبادی استدلال (۱) ۳۳۷

درس چهل و پنجم

مبادی استدلال (۲) ۳۴۷

درس چهل و ششم

برهان ۳۵۵

درس چهل و هفتم

اقسام برهان ۳۶۱

درس چهل و هشتم

مبادی و شرایط برهان ۳۶۹

درس چهل و نهم

مغالطه؛ اغراض، موضوع و مبادی ۳۷۷

درس پنجاهم

تاریخچه مغالطه (برای مطالعه) ۳۸۱

درس پنجاه و یکم

دسته بندی های مغالطه ۳۸۷

درس پنجاه و دوم

مغالطه درونی ۳۹۳

درس پنجاه و سوم

مغالطه در قیاس (۱) ۳۹۹

درس پنجاه و چهارم	
مغالطه در قیاس (۲).....	۴۰۹
درس پنجاه و پنجم	
مغالطه بیرونی.....	۴۱۵
درس پنجاه و ششم	
جدل.....	۴۲۵
درس پنجاه و هفتم	
جدل، مصطلحات، مبادی و مسائل.....	۴۳۳
درس پنجاه و هشتم	
ادب و آداب جدل.....	۴۴۱
درس پنجاه و نهم	
خطابه.....	۴۴۹
درس شصتم	
شعر.....	۴۵۷
فرهنگ اصطلاحات منطقی.....	۴۶۵

درآمد

کلام اول

تا ساعتی نامعلوم که طومار بس پرماجرای جهان برچیده خواهد شد و حیات حقیقی در سران دیگر آغازی بی انجام خواهد یافت، باید که «حوزه‌های مقدس علمی» هم‌چنان بالنده و پاینده بر همه آفاق زندگی بشریت «مسئول»، فروغ صلاح و فلاح بپاشند؛ آموزه‌های نو ان وحی را از زلال «ثقلین» استنباط و به انسان، این خلیفه بی بدیل خداوند در زمین ابراج کنند.

اما دریغ و افسوس! که چنین رسالت خطیری بر شانه‌های به تاول نشسته فقهای امت، برآمده از تازیانه تلخ غیبت، در محالهای از غربت و مظلومیت به «ضرورتی ذاتی» تا هنوز ادامه یافته است؛ به انتظار نشسته‌گان را همین رؤیت خورشید در حلقه‌های پرشور درسی خود در حالی از تعالی اعماق و حقایق مابناک، اسبانی می‌کنند که سارقان اندیشه و ایمان در هجوم پیوسته و بی امان «عده‌ها» و «عده‌ها» تدارک دیده‌اند و نزاع تاریخی حق و باطل را به بلوغ نهایی آن رسانده‌اند! و اینک «توسعه» و «توسعه» به غایت دشوار بر قله‌های بلند «توحید» و «افتخار»!

کلام دوم

با دگرگونی‌های بی‌شمار در چگونگی‌های تنظیم مناسبات گسترده انسانی در عرصه‌های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، علمی و فن‌آوری، رسم و آیین‌بندگی دست‌خوش تحولاتی شگرف در «صورت» و «ماده» شده است که تبیین فراگیر و همه‌جانبه نظری و عملی آن نیازمند در انداختن طرحی نو در قلمرو آموزش و پژوهش معارف و حیانی است.

دخالت دادن عنصر تحول در مسیر حفظ، ترمیم و توسعه حوزه‌های مقدس علمی

و نیز مدیریت جامع آن بایسته اجتناب ناپذیری است که غفلت از آن نه تنها رشد و شکوفایی مورد انتظار را در معرض مخاطره قرار می‌دهد بلکه می‌تواند بسیاری از امیدها و آرزوها را به زمهریری از یأس و ناامیدی تبدیل کند.

کلام سوم

ضرورت سهولت، سرعت و دقت در به‌کار بستن قواعد علمی و نیز هویدا ساختن کارایی و کارآمدی متون درسی در دستیابی به اهداف شناختی، رفتاری و عاطفی مربوط به آن و جویب بازنگری استادانه در کتاب‌های درسی قویم و قدیم مرسوم در حوزه‌ها را پیش حتمی کرده است.

اکنون که با بهره‌گیری از فن‌آوری جدید در فرایند یادگیری می‌توان مسیرهای طولانی و پرهزینه سال‌های تحصیلی را به مسافت‌هایی به مراتب کوتاه‌تر و پرمثمرتر تغییر داد، راستی چه ضرورت یکمانند حکم می‌کند قدم در راه پریپیچ و خم عبارت‌های پیچیده و گاه معماگونه گذاشت و فرصت‌های بسیاری را صرف دانستن آن کرد که جز «ثمر علمی» مفید هیچ فایده دیگر نیست! آن‌هم در شرایطی که نه محصلان علوم حوزوی یادگیرندگان سابق‌اند و نه رسالت‌های متنوع و متعدد آنها چون گذشته است.

امروز موج عظیم اسلام‌خواهی و عطش برای فراگیری معارف متبلور شیعی در سراسر جهان و تلاش بی‌وقفه اردوگاه کفر برای تحریف و برگردان آموزه‌های اسلام ناب دیگر مجالی برای قیل و قال‌های طولانی و کالبدی و مدرسی صرف باقی نگذاشته است. باید در زمانی معقول، به نحوی که فرایند آموزشی با برآیند آن تناسب داشته باشد، دوره‌های جامع و کاملی را هم‌خوان با نیازمندی توده‌های مردم در لایه‌های مختلف تدارک دید و عالمان دینی و معلمان ربانی را با دانایی و توانایی لازم و کافی تربیت نمود و چون روح در کالبد سرد و فسرده جوامع بشری دمید و فضیلت‌های جدامانده از کاروان مهر را به فطرت پاک و الهی آنها رجعت داد.

کلام چهارم

طرح جامع دوره‌های آموزشی و پژوهشی حوزه‌های مقدس علمی هر چه که باشد

لاجرم باید با اهداف میانی عملیاتی شود. نمی‌توان و نباید تا تدوین برنامه کامل، دست روی دست گذاشت و معطل ماند. باید آستین همت بالا زد و با جدیت و فوریت - دست‌کم در عرصه آموزش - به بازخوانی متون قدیم و تدوین کتاب‌های درسی جدید پرداخت و در این امر خطیر از استادان به‌راستی صاحب فن، خوش ذوق و باتجربه بهره گرفت. در این صورت نتیجه از دو امر بیرون نخواهد بود یا موفق و یا خواسته و ناخواسته ناموفق، که به هر حال به اعتبار انجام تکلیف امری مبارک و میمون خواهد بود.

کلام پنجم

برای دستیابی کامل به مهمترین هدف دانش منطق یعنی «روش درست تفکر» سپری کردن مراحل ارسطویی و تمرین ضروری است:
مرحله نخست: فراگیری آشنایی‌های منطقی در حد لازم؛

مرحله دوم: ابرام و توسعه آموزه‌های منطقی در حد لازم و کافی، برای دانش پژوهانی که رشته تخصصی آنها فلسفه و کلام نیست. به عقیده نگارنده برای تحقق این مرحله تبیین برخی از مبانی آموزه‌های منطقی و آشنایی با چرایی آنها امری اجتناب‌ناپذیر است.

مرحله سوم: نقد و بررسی آرای مختلف و نگاهی مقایسه‌ای به منطق ارسطویی و سایر دستگاه‌های منطقی. این مرحله تنها برای دانش پژوهانی ضروری است که تحصیلات تخصصی خود را علوم عقلی قرار دادند.
کتاب «دانش منطق» تنها طرح آموزشی مرحله دوم انگاره فوق است.

کلام ششم

انگیزه تدوین و تألیف درسنامه حاضر همان است که پیش‌تر و در «منطق ۱» بیان شده است:

عرضه نظام‌مند دانش منطق در قالب طرحی درختی در سه مقطع مقدماتی، متوسط و عالی با پیوندی اندام‌وار به نحوی که ره‌آورد هر دوره ابرام و توسعه آموخته‌های قبلی

باشد؛

آموزش منطق با رویکردی کاربردی به منظور افزایش بهره‌وری، کارایی و اثربخش این دانش؛

بهره‌گیری از دانش و فن‌آوری جدید در تدوین و تألیف متون درسی؛

تنظیم متن درسی مناسب با اهداف آموزشی هر یک از مقاطع تحصیلی؛

و در یک کلام، گامی در جهت بازنگری، اصلاح و روزآمد کردن یکی از مواد آموزشی حوزه‌های علوم دینی.

کلام هفتم

کتاب گران‌سازگ «المنطق» اثر ارزشمند استاد عالیقدر مرحوم آیت‌الله مظفر؛ که خود از پیشگامان روزآمد کردن کتب درسی حوزه‌های مقدس علمی به شمار می‌آیند؛ با همه ارجمندی‌ها، در نظام جدید آموزشی حوزه‌ها از جهات متعددی نیازمند بازنگری و تکمیل بود. چه اینکه با طرح ضرورت فراگیری آموزش‌های تخصصی طلاب علوم دینی در رشته‌های گوناگون علوم اسلامی از قبیل: علوم قرآنی، حدیث، نهج‌البلاغه، فلسفه، کلام، فقه، اصول و.... لاجرم باید کتابی در منطق پا به عرصه نظام آموزشی حوزه‌ها می‌گذاشت که علاوه بر ویژگی‌های ذکر شده، رابتدای کلام پنجم، عهده‌دار ایفای نقش تعلیمی خاصی می‌شد. نقشی که به موجب آن دانش‌پژوهان؛ به‌جز آنها که در رشته‌های تخصصی علوم عقلی چون فلسفه و کلام با تحصیل می‌پردازند؛ پس از فراگیری آن دیگر نیازی به یادگیری سایر کتب منطقی نداشته باشند و خود را در زمینه آموزه‌های این دانش مستغنی ببینند. از آنجا که کتاب «المنطق» از جمله کتاب‌های آموزشی است که به منظور تعلیم نهایی منطق برای دانش‌پژوهان نگاشته نشده است از این رو کتاب "دانش منطق" به عنوان آخرین کتاب آموزشی در علم منطق (برای عموم دانش‌پژوهان) تألیف شد.

کلام هشتم

مجموعه مطالب این کتاب در سه بخش سازمان‌دهی شده است. موضوع و توالی

قسمت‌های مختلف به اجمال چنین است:

بخش اول، یا عنوان «چیستی منطق» به طرح اموری پرداخته است که آشنایی با آنها موجب زیارت بصیرت در فراگیری علم منطق می‌شود.

بخش دوم: منطق تصورات است. هدف کلی از عرضه این بخش ارائه آموزه‌های منطقیان برای دست‌یابی به روش درست تعریف به میزان لازم و کافی و نیز طرح برخی از مبانی این آموزه‌ها است. این بخش در دو فصل به سامان رسیده است: روش درست تعریف و مقدمات آن.

بخش سوم: منطق تصدیقات است. در این بخش که به ترتیب در چهار فصل مفصل شده است، با دیرینه‌ها «مقدمات روش درست استدلال»، «روش درست استدلال مباشر»، «روش درست استدلال غیرمباشر به لحاظ صورت» و «روش درست استدلال غیرمباشر به لحاظ مادی» آشنا می‌شود. با فراگیری این بخش دانش پژوه با روش درست استدلال و برخی مبانی آن آشنا می‌شود.

در پایان کتاب پیوستی به منظور ارائه فقهی‌ترین و مهمترین مصطلحات منطقی، که در بخش‌های مختلف ذکری از آنها به میان آمده، فراهم شده است. هدف از تهیه این فرهنگ نامه منطقی سهولت دست‌یابی دانش‌پژ، به مفاهیم اصلی دانش منطق است.

براستادان گرامی و دانش پژوهان عزیز روشن است که این درس نقش مهمی در تثبیت آموخته‌های منطقی ایفا می‌کند؛ از این رو توجه لازم و کافی به این مورد توصیه جدی و اکید می‌باشد.

کلام نهم

بر اساس فن‌آوری آموزشی برای هر کتاب درسی باید کتاب مستقلى به عنوان «راهنمای تدریس» نیز تألیف شود که استادان با کمک آن بتوانند اهداف هر درس را به‌طور شایسته تأمین کنند. نظر به اینکه تهیه کتاب مستقل «راهنمای تدریس دانش منطق» نیازمند یک کار گروهی منسجم و با حضور کارشناسان روش تدریس و استادان

مسلم دانش منطق بوده و تدوین آن نیازمند وقت و فرصتی درخور می‌باشد از این رو پس از مقدمه «کلامی به منزله راهنمای تدریس» تنظیم شده است که دربرگیرنده برخی از مهمترین و ضروری‌ترین نکات لازم در این زمینه است. با این حساب از استادان بزرگوار تقاضا می‌شود قبل از شروع تدریس حتما محتوای این قسمت را با دقت مطالعه نمایند. بی‌شک تأمل و عنایت به این نکات می‌تواند نقش مهمی در تهیه طرح درس، فعالیت‌های پیش از تدریس و فعالیت‌های ضمن تدریس ایفا کند.

کلام دهم

راقم سطور، خود پیش از هر کس دیگری از قلت بضاعت «ثبوتی» و «اثباتی» خویش واقف است. هر چند عدم قابلیت قابل، توفیق استفاده تام از محضر استادان فرزانه و فرهیخته‌ای که به دهه افتخار شاگردی آنها را داشته سلب نمود اما اکنون خدای منان را سپاس گرامی که موفق به امثال امر مطاع ایشان در تألیف کتاب حاضر شده‌ام. بدون تردید اگر دستورات کید آن سروران گرامی نبود، منطق ۱ و «دانش منطق» که حاصل بیش از یکصد دوره؛ مباحثه فقیر در این ماده درسی است هرگز پا به عرصه وجود نمی‌گذاشت. و شرمنده از اینکه نتوانستم حسن ظن ایشان را جوابی در خور بزرگواری آنها دهم.

استادان گرامی و ارجمندی که «دانش منطق» به محضر شریفشان مشرف می‌شود و نیز دانش پژوهان عزیزی که دقت و حوصله یادگیری خود را در اختیار این کتاب قرار می‌دهند مستحضر باشند نگارنده در تألیف این درسنامه تمام طاقت بشری خود را برای استفاده از مطالب علمی و فنی کتاب‌های منطقی به کار بسته است؛ از قدیمی‌ترین آثار تا جدیدترین آنها؛ اعم از حوزه و دانشگاه و اعم از حوزه‌های علمی ایران، عراق، لبنان، مصر و عربستان. سعی بلیغ بر آن بود، تا از هر نکته سودمندی که در آن کتاب‌ها بوده به خصوص آثاری که به منظور تدریس در مجامع علمی تدوین شده است استفاده شود. بدین جهت «دانش منطق» خود را وام‌دار جدی تمام آثار منطقی ارزشمند و معتبر پیشین می‌داند.

کلام یازدهم

تقدیر و سپاس از یکایک استادان خبره و صاحب نظر و نیز محققان دانشوری که با نکته پردازی های محتوایی، صوری و فنی خود، "دانش منطق" را چون منطق ۱ به سمت تصحیح و تکمیل و متمیم هدایت نموده و خواهند کرد.

و تشکر از مسئولان محترم «دفتر تدوین متون درسی» به ویژه استاد ارجمند حجت الاسلام و المسلمین جناب آقای دکتر سید حمید جزایری و همه همکاران سخت کوش ایمان به ویژه برادر فاضل و نکته سنجم جناب حجت الاسلام آقای محمد حسین حیدری، منتنان خاص از استاد ارجمندم آیت الله جناب آقای فیاضی و حضرت مستطاب حجت الاسلام و المسلمین جناب آقای عسکری سلیمانی که با حوصله تمام کتاب حاضر را مورد بازنگری عالمانه خود قرار دادند.

مجموعه منتظری مقدم

تابستان ۱۳۸۵، ۱۱، ۲۵ شوال المکرم ۱۴۳۷

مصادف با شهادت صادق آل محمد صلی الله علیه و آله

www.ketab.ir